

OKUMA PSİKOLOJİSİ KAVRAMININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE HARRY POTTER SERİSİ ÖRNEĞİ

THE THEORETICAL FRAMEWORK OF THE CONCEPT OF READING PSYCHOLOGY AND THE
EXAMPLE OF THE HARRY POTTER SERIES

Nevanur Aybike ÖZDENER*

Öz

Okuma serüveni, insanlığın anlamlandırma ve bilgi üretme süreçlerinin merkezinde yer alan temel bir etkinliktir. Yazının icadından önce çevresini simgeler aracılığıyla anlamlandıran insan, yazıyla birlikte bu serüvene metin okumayı da dâhil etmiştir. Okuma, bireysel bir eylem olarak yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik bir boyut taşımaktadır. Bu bağlamda okuma psikolojisi, okuma sürecinde etkin olan zihinsel, duyuşsal ve çevresel etkenleri anlamlandırmayı amaçlayan bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

Okumanın bireysel bir eylem olduğu düşünüldüğünde bu eylemin psikolojik bir boyutunun olması da kaçınılmazdır. Okuma psikolojisi kavramı bu boyutu anlamlandırmak için ortaya çıkmıştır. Kavramın temelinde okumanın bilişsel psikolojiyi anlamlandırma çabasında önemli bir işleve sahip olması yer alır. Okuma kavramı hakkında yapılan çalışmalar nicel olarak çoğalsa da okuma psikolojisi kavramı çoğu zaman göz ardı edilmiş ve fazla irdelenmemiştir. Çalışmanın literatüre sunmak istediği yenilik okuma psikolojisi kavramının popüler bir fantastik roman serisiyle bağdaştırmak ve bu sayede kavramın bilinirliğini arttırarak hem edebiyat hem de psikoloji içerisinde yapılacak çalışmalarda temel bir başvuru kaynağını olabileceğini göstermektir. Çalışmanın bir araştırma sonucu olarak ortaya çıkışındaki temel hareket noktası Alberto Manguel'dir. Çalışmanın çıkış noktası, Alberto Manguel'in *Okumanın Tarihi* adlı eserinde geliştirdiği okur merkezli yaklaşımdır. Manguel'e göre okuma, yalnızca teknik bir beceri değil; bireyin dünyayı algılama biçimini, kendilik inşasını ve kültürel hafızayla kurduğu ilişkiyi belirleyen çok katmanlı bir deneyimdir. Bu yaklaşım, okuma psikolojisinin bireysel okur deneyimi üzerinden anlaşılmasına imkân tanımaktadır.

Bu yaklaşımla okuma psikolojisi kavramının bir okur üzerindeki etkilerini görebilmek mümkündür. Bu çalışma, okuma psikolojisinin edebiyat metinleriyle olan ilişkisini incelemektedir. Alberto Manguel'in *Okumanın Tarihi* adlı eseri, çalışmanın ilham kaynağı olarak seçilmiş ve okuma eyleminin içsel ve dışsal psikolojik boyutları tartışılmıştır. Çalışmanın amacı, daha önceki araştırmalarda arka plana itilen okuma psikolojisini farklı boyutlarıyla ele almaktır. Kitap kapakları, yazı tipi, metin düzeni gibi dış etkenler ile okurun duygusal durumu, motivasyonu ve beklenti ufku gibi iç etkenler, okur deneyimini şekillendiren temel unsurlar olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sunmak istediği düşüncelerden biri de, okuma psikolojisi kavramının somutlaştırılması için *Harry Potter* serisinin örnek olay olarak kullanılmasıdır. Serinin geniş okur kitlesi, güçlü karakter özdeşimi, tematik derinliği ve büyümlü evreni, okurun duygusal-bilişsel süreçlerini harekete geçiren içsel etkenlerin anlaşılmasında önemli bir örnek sunar. Öte yandan serinin medya görünürlüğü, film uyarlamaları, görsel pazarlama stratejileri ve yayınevlerinin küresel tanıtım politikaları, dışsal etkenlerin okuma motivasyonu üzerindeki etkisini görünür kılmaktadır. Kavramın somutlaştırılması amacıyla *Harry Potter* serisi örnek olay olarak incelenmiştir. Serinin geniş okur kitlesi, karakterlerle kurulan güçlü özdeşlik, tematik derinlik ve transmedya anlatım olanakları, okur psikolojisinin işleyişini görünür kılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, okuma psikolojisinin hem kuramsal hem de uygulamalı boyutlarını ortaya koyarak edebiyat ve psikoloji alanlarında yapılacak araştırmalar için bütüncül bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alberto Manguel, *Okumanın Tarihi*, Okur, Okuma Psikolojisi, *Harry Potter*.

Abstract

The act of reading constitutes a fundamental activity at the core of humanity's processes of meaning-making and knowledge production. Prior to the invention of writing, humans interpreted their surroundings through symbols; with the emergence of writing, textual reading became an integral part of this interpretive journey. Reading, as an individual act, encompasses not only cognitive but also emotional and psychological dimensions.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, ozdener.nevanuraybike@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0009-0000-6379-8724

In this context, reading psychology has emerged as a field that seeks to understand the mental, affective, and environmental factors involved in the reading process.

Considering reading as an individual activity, its psychological dimension becomes inevitable. The concept of reading psychology has developed in order to conceptualize this dimension, grounded in the recognition that reading plays a significant role in understanding cognitive psychology. Although studies on reading have increased quantitatively, the concept of reading psychology has often been neglected and insufficiently examined. The originality of this study lies in associating the concept of reading psychology with a popular fantasy novel series, thereby increasing its visibility and demonstrating its potential as a foundational reference for future studies in both literary and psychological research.

The primary intellectual impetus of the study is Alberto Manguel. The point of departure is Manguel's reader-centered approach developed in *A History of Reading*. According to Manguel, reading is not merely a technical skill but a multilayered experience that shapes an individual's perception of the world, self-construction, and relationship with cultural memory. This perspective enables an understanding of reading psychology through the lens of individual reader experience.

Within this framework, the effects of reading psychology on the reader become observable. This study examines the relationship between reading psychology and literary texts, taking *A History of Reading* as its main source of inspiration and discussing the internal and external psychological dimensions of the act of reading. The aim of the study is to address reading psychology in its various aspects, which have been marginalized in previous research. External factors such as book covers, typography, and textual layout, as well as internal factors including the reader's emotional state, motivation, and horizon of expectations, are examined as fundamental elements shaping the reading experience.

One of the central propositions of this study is the use of the *Harry Potter* series as a case study to concretize the concept of reading psychology. The series' broad readership, strong character identification, thematic depth, and immersive magical universe provide a significant example for understanding the internal factors that activate readers' emotional and cognitive processes. Moreover, the series' media visibility, film adaptations, visual marketing strategies, and publishers' global promotional policies render the impact of external factors on reading motivation more visible. In this respect, the study aims to present a comprehensive evaluation of reading psychology by revealing both its theoretical and applied dimensions, offering a holistic framework for future research in the fields of literature and psychology.

Keywords: Alberto Manguel, *History of Reading*, Reader, Psychology of Reading, *Harry Potter*.

Giriş

Evreni anlamlandırmak ve korkmamak için çeşitli simgelerin anlamlarını okumaya çalışan uygarlıklar, yazının icat edilmesiyle birlikte harflerden sözcüklerden oluşan metinleri okumaya başlar. Okumanın bireysel yönü içerisinde ilk basamak okumayı öğrenmektir. Yusuf Şahin okumayı çeşitli türlerde yazılmış metinlerin anlamını, amacını ve biçimini anlamak ve anladıklarını yorum yapma becerisine dönüştürmek şeklinde açıklar. Okumanın temelde sağladığı faydayı şu şekilde vurgular: “Okuma, farklı anlayış biçimleriyle kaleme alınmış eserlerden yararlanmak suretiyle, kalıp düşünmeden, esnek düşünmeye geçiştir.”¹ Okuma harflerle, cümlelerle, sembollerle gerçekleşir. Fakat okumanın sadece bundan ibaret olmadığı aynı zamanda psikolojik bir alt yapısı olduğu bilinmelidir. Okuma psikolojisi *Okumanın Tarihi* kitabında Manguel, okuma eylemlerini okumayı öğrenme süreciyle başlatır. Manguel okumayı öğrenmenin kendisi için mucizevi bir nitelik taşıdığını söyler. Manguel, dört yaşında bugüne kadar kendisine okunanlardan yola çıkarak okuyabildiğini fark etmiştir. Resimli kitapların resimlerine bakarak altlarında yer alan yazıların resimlerin adları olduğunu öğrenmiştir. Manguel'in şekiller dediği şey o günlerde henüz bilmediği yazıdır.

Kitapların resimlerini incelerken altında bulunan yazılardan kendi tahminlerinin doğruluğunu ya da yanlışlığını öğrenmiştir. Yazıları okuyup resimlerin içeriğinin ne olduğunu bilmek ona bir büyü gibi inanılmaz gelir. Bu yazıları başka bir okur olan muhtemelen dadısı ona okuduğunda eski heyecanı kalmaz. Bir araba gezisinde reklam panosundaki çeşitli şekiller dikkatini çeker. Bu şekilleri fark etmesiyle yazılar onun için beyaz boşluk ve siyah çizgi olmaktan çıkarak anlam kazanır. Kazandığı bu beceri kendi deyişiyle şu şekildedir: “Ben düz

¹ Yusuf Şahin, *Okuma Eğitimi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2011, s. 1.

çizgileri, yaşayan gerçeklere çevirebildiğime göre güçlüydüm, okuyabiliyordum.”² Okuma psikolojinin bireyle ilk teması da bu şekilde gerçekleşmiş olur. Manguel ile benzer keşfetme deneyimine sahip yazar ise Marcel Proust’dur: “Çocukluğumuzda, o kayıp giden vakitleri her ne kadar yaşamaktan saymasak da, okumak için yanıp tutuştuğumuz bir kitap ile geçirdiklerimiz kadar kıymetlisi yoktur sanıyorum.”³

Okumanın insana kattığı değeri kitaplar aracılığıyla açıklayan Schopenhauer, bu durumla ilgili şunları aktarır: “Kitaplar bir zihnin, en saf özü, en mükemmel suretidir ve bu yüzden her zaman karşılıklı konuşmadan, hatta en büyük kafanın sohbetinden bile çok daha büyük bir değere sahiptir. Önemli olan her noktada bir insanın eserleri sohbetini aşar ve onu geride bırakır. Hatta sıradan bir insanın yazıları bile, sırf bu insanın zihninin mükemmel bir özü-örneği olmasından ötürü, öğretici, okunmaya değer ve eğlendiricidir.”⁴

Bu görüşler ışığında okumanın bir başkasının düşüncesini anlamak, onun zihniyle düşünmek gibi faydalarının okumanın psikolojisiyle doğrudan ilintili olduğu çıkarımı yapılabilir.

Okuma kültürünün, 18. yüzyıla kadar çeşitli devinimler yaşadığı görülür. Bu yüzyılda yaşanan Aydınlanma Hareketiyle birlikte başta ekonomik ve sosyolojik gelişmeler konusunda modernleşen dünya, hem gelişmelere ayak uydurmak için hem de yeniliklerden haberdar olmak için okumaya daha fazla önem verir. Psikolojinin etkisiyle birlikte okunan metinlerin türleri de değişim gösterir. Avrupa’ya bakıldığında savaşların ve ekonomik yıkımların yıprattığı insan psikolojisinin okuma alışkanlıklarının edebi türlerden çok dini metin okuma yönüne doğru çevrildiği görülür. Modernleşmeyle birlikte günlük hayatın daha çok ön plana çıkması gazete, dergi gibi türlerin okunmasına yol açmıştır. Bu sayede zengin ve ayrıcalıklı sınıfın hobisi olarak sınırlı bir alana hitap eden okuma, geniş sosyal çevrelere yayılmaya başlar.⁵

Okuma ve okur üzerine yapılan akademik çalışmalar genellikle: okuma becerileri, okuduğunu anlama, ölçme-değerlendirme, okuma stratejileri gibi teknik alanlara yoğunlaşmaktadır. Ancak bu çalışmaların çoğu, okuma psikolojisinin yani okumanın zihinsel, duygusal ve motivasyonel altyapısını arka planda bırakır. Bu çalışma, okuma psikolojisini merkeze alarak okuma eyleminin bilişsel ve duyuşsal bileşenlerini kuramsal bir zemin içerisinde tartışmayı amaçlamaktadır. Okuma psikolojisi kavramı, yalnızca okunan metnin içeriğiyle değil; okurun duygusal durumu, geçmiş deneyimleri, beklenti ufku ve okuma ortamı gibi çok sayıda değişkenle birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda okur, metnin pasif bir alıcısı değil; anlamı kendi zihinsel şemaları doğrultusunda yeniden inşa eden etkin bir özne olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın kuramsal dayanak noktası, Alberto Manguel’in okuma deneyimini merkeze alan yaklaşımıdır. Manguel, okumanın bireysel tarih, kültürel hafıza ve öznel deneyimle iç içe geçmiş bir süreç olduğunu vurgular. Onun yaklaşımı, okuma psikolojisinin yalnızca deneysel ya da bilişsel bir alan olarak değil; aynı zamanda edebiyat incelemeleriyle doğrudan ilişkili bir kavram olarak ele alınmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle çalışma, okuma psikolojisini hem psikoloji hem de edebiyat alanı açısından kesişimsel bir bakışla değerlendirmektedir.

Kuramsal tartışmanın somutlaştırılması amacıyla *Harry Potter* serisi örnek olay olarak seçilmiştir. Serinin küresel ölçekte geniş bir okur kitlesine ulaşması, farklı yaş gruplarında güçlü bir özdeşlik ve aidiyet duygusu yaratması, okuma psikolojisinin içsel ve dışsal etkenlerini görünür kılan önemli bir örnek sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, okuma psikolojisinin yalnızca soyut bir kavram olmadığını; edebî metinler ve okur deneyimi üzerinden somut biçimde incelenebileceğini göstermeyi amaçlamaktadır.

² Alberto Manguel, *Okumanın Tarihi*, Çev. F. Elioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 18.

³ Marcel Proust, *Yaratıcı Okurluk*, Çev. Ayça Günay, Palto Yayınevi, İstanbul 2016, s. 1.

⁴ Arthur Schopenhauer, *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2008, s. 69.s

⁵ Yusuf Şahin, *a.g.e.*, s. 2.

1. Okuma Psikolojisi Kavramı

Okuma psikolojisi okuma sürecinde önemli bir yer tutar, fakat alanda yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu konu üzerinde zamanla düşünülse de kavramsal olarak okuma psikolojisi hakkında yapılan ilk çalışmalar 1908 yılına dayanır. Edmund Burke Huey'nin okuyanları gözlemlediği araştırmaları ve bilişsel psikoloji üzerine okudukları sonucunda *The Psychology and Pedagogy of Reading* adlı kitabı hazırlamıştır.⁶

Okumanın neden psikoloji için önemli olabileceği sorusuna Huey okumanın düşünsel bir süreç olması cevabını verir. Huey okumanın sahip olduğu düşünsel sürecin, psikolojik analizlerde kullanılabileceği kanısına varır.⁷

Huey aynı zamanda okumanın psiko-fiziksel olarak mucizevi bir süreç olduğundan bahseder. Huey okumayla ve okuma sürecinin nasıl işlediğinin anlaşılmasının ancak psikolojik analizlerle gerçekleşebileceğini savunur.

“Öyleyse, milyonlarca yorgun okuyucunun hatırına, yakın zamana kadar neredeyse hiç sorulmayan şu soru sorulabilir: Okuma sırasında organizmaya dayatılan olağandışı koşullar ve işlevler nelerdir? Okurken göz, zihin, beyin ve sinirlerle tam olarak ne yapıyoruz? Ve ne yapılabilir? Bu en evrensel ve en yapay alışkanlıkla birlikte gelen tehlikelerden kaçınmak veya bunları en aza indirmek için ne yapmalıyız? Cevap ancak okuma sürecinin analizi ve sayfa ile kitabın özsel doğası ve tarihinin incelenmesiyle verilebilir.”⁸

Huey'nin okuma psikolojisinin temeli için önerdiği bu yaklaşım Manguel'in de kitabında amaçladığı yaklaşımla örtüşmektedir. Manguel de hem okumanın tarihsel sürecini ele almakta aynı zamanda bu süreç içerisinde bireysel olarak da bir okurun psikolojisindeki çeşitli durumlara yer vermektedir.

Okuma psikolojisi içerisinde psikologların neden bu alana gereksinim duydukları hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu görüşler içerisinde şunlar sayılabilir:

“Okumayı inceleyen bilişsel psikologlar konuya biraz farklı bakış açılarıyla yaklaşırlar. Bazılarının algı araştırmalarına dayanan bir geçmişi vardır ve kelime tanıma çalışmasını, örneğin, iyi tanımlanmış uyaranlar kullanarak algısal süreçleri veya örüntü tanımayı incelemenin bir yolu olarak görürler. Diğerleri ise okuma çalışmasına, hafıza süreçleri ve sözel öğrenme teorisi geçmişiyle yaklaşırlar.”⁹

Okumanın psikolojiyle ilişkilendirilmesi konusunda çoğu bilişsel psikolog insan davranışlarını daha iyi gözlemlene amacıyla bu yola başvurduğunu belirtir.

Manguel de benzer şekilde okumanın ve insan davranışlarının paralel ilerlediğini hatta zaman zaman ilgisinin kitaplardan çok insanların anlattıklarına döndüğünü belirtir. “Başka çocuklarla bir arada olduğum ender zamanlarda da onların oyunlarını ve konuşmalarını kitaplarda okuduğum maceralardan ve konuşmalardan daha az ilginç bulurdum.”¹⁰

Okuma psikolojisi ve edebiyat arasında gelişen yeni bir bağlam ortaklığı da Huey'nin kitabında bahsettiği dikkat çekici hususlardan biridir. Psikolojinin ve edebiyatın bir parçası olan okumanın arasında erken dönemde bir bağ kurulduğunu belirten Huey, şu açıklamayı yapar:

“Profesör Stout, “Analitik Psikoloji” adlı eserinin “Örtük Algılama” bölümünde, Hobbes, Berkeley, Hume, Stewart ve Dr. Campbell gibi erken dönem İngiliz ve İskoç felsefe

⁶ Keith Rayner vd., *Psychology of Reading*, Psychology Press Taylor & Francis Group, New York 2012, s. 3.

⁷ Edmund Burke Huey, *The Psychology and Pedagogy of Reading*, The Macmillan Company, New York 1908, s. 1-2.

⁸ Edmund Burke Huey, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁹ Keith Rayner vd. *a.g.e.*, s. 7.

¹⁰ Alberto Manguel, *a.g.e.*, s. 24.

yazarlarının çoğunun, "kelime akışının çoğunlukla zihinsel imgelerin paralel akışı tarafından takip edilmediği gerçeğine açık bir şekilde tanıklık ettiklerini" belirtir.”¹¹

Okuma psikolojisinin bilişsel ve nörolojik boyutları ise düşünülmesi gereken bir diğer kavramdır. Bu konuda Ellis ve Broch “*Neuroscience and Literacy: An Integrative View*” adlı çalışmalarında okumanın psikolojisi kavramına nörobilimsel bir açıklama getirmişlerdir: “Okuma, bu doğrusal olmayan tahmin sürecinin özel bir örneğidir, duygular, bilişsel işlevlerin temelinde önemli bir rol oynar. Olumsuz duygular, öğrenme motivasyonunu zayıflatır.”¹² Bu açıklamaya göre okuma sadece psikolojik temelli bir yarar sağlamakla kalmayıp, nörolojik bir ihtiyaç olarak da insanların günlük yaşamlarında istemsizce gereksinim duydukları söylenebilir.

2. Kuramsal Zemin İçerisinde Okumanın Psikolojik Boyutları

Okumanın ilk psikolojik boyutu insanın yaratılışıyla ilgilidir. İnsanın yaratılışındaki temel amaç etrafını ve kendini anlamlandırmak, bilmek ve öğrenmektir. Bu konuyla ilgili Kalyoncu ve Ovak şu değerlendirmeyi yapar: “Öğrenmeye, okumaya inat etmek, insanın var oluş amacını, dolayısıyla da kendini inkârı anlamına gelir. “Cehaletle” var oluş gayesine ulaşmak mümkün olamaz. Bilgisizlikte ısrarın sonucunda, insanlığa yakışmayan pek çok belalar ve pislikler içine düşmek kaçınılmaz olur.”¹³ Manguel de hem yaratılış amacını hem de yaşam tecrübesini kitaplar sayesinde kazandığını ifade eder. Bu yüzden daha önce kitaplarda gördüğü, okuduğu olaylarla karşılaşınca şaşırtıcı ya da düş kırıklığına sebep olan dejavu duygusuna sahip olduğunu söyler. “O anda gerçekleşeni ben sözcüklerde yaşamıştım, adı konmuştu.”¹⁴

Okuma psikolojisinin ikinci unsuru okurun duysal ortamına uyum sağlamaktır. Duysal ortamların etkileşime girmesiyle okur kitaptan aldığı okuma motivasyonunu kitabın sonuna kadar koruyabilir. Bu konuda yapılan “*Emotion and Transportation Into Fact and Fiction*” adlı çalışmada şunlar aktarılır: “Düşük uyarılma sağlayan olumlu duygular (memnuniyet, düşüncelilik) da taşınmayı artırır. Taşınma ayrıca, hikâyenin sonunda uyandırılan duygular hikâyenin başındaki duygusal tondan ve okuyucuların okuma öncesi duygularından farklı olsa bile, hikâyeye tutarlı daha büyük bir duygusal tepkiyle ilişkilidir.”¹⁵ Bu bağlamda okurun ve kitabın yani yazarın duysal dünyası eşleşme gösterdiği süreç boyunca okurun serüveni hızlı bir şekilde ilerler, okur kitabın sonunu ya da yazarın yazmış bulunduğu diğer eserleri inceleme ihtiyacı duyar.

Üçüncü olarak bahsedilebilecek etken ortamdır. Manguel’in okuma alışkanlığı edinmesi özelinde bir insanın okuma alışkanlığı kazanmasının en büyük avantajın, içinde doğduğu ve büyüdüğü ortam olduğu söylenebilir. Okumanın psikolojisi içerisinde Göksel, okuma ortamının doğduğu psikolojik çevreyi şu şekilde açıklar: “Ailedeki bireylerin okurken mutlu ve huzurlu olması, okuduğu kitaptaki düşünceleri yanındaki ile paylaşması, ebeveynin gazetede yazının konusu ile ilgili olarak eşi ve çocuğu ile konuşması, sesli okunan bir fıkraya hep birlikte gülünmesi, aileyle paylaşılan olumlu ve eğlenceli anlar, evde kitaplık bulunması gibi hususlar çocuğun hayatında iz bırakacak ve çocuk ileriki yaşantısında okumaya dair olumlu tutum kazanmasına yardımcı olabilecek hususlardandır.”¹⁶

¹¹ Edmund Burke Huey, *a.g.e.*, s. 160.

¹² Ellis, George - Carole Bloch. 2021. “Neuroscience and Literacy: An Integrative View.” *Transactions of the Royal Society of South Africa* 76 (2): 157–88.s. 1-2.

¹³ Hamdi Kalyoncu ve Fikriye Ovak, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁴ Alberto Manguel, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁵ Melanie C. Green-Christopher H. Chatham - Marc A. Sestir, “Emotion and Transportation into Fact and Fiction.” *Scientific Study of Literature*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s. 2-3.

¹⁶ Ayşegül Göksel, “Okumayı Etkileyen Psikolojik Faktörler”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 2022, s. 946-962.

Dadısının ona kitap okumasıyla ilgisi ve merakı gelişen Manguel okumayı öğrenince ilk olarak babasının kütüphanesindeki kitaplardan okumaya başlar. Bir çocuk olarak evinde kütüphane bulunması okuyan anne baba figürü, okumanın teşvik edilmesi, okunanlar hakkında sohbet gibi çeşitli unsurlar onun sürekli bir okur rolüne bürünmesini sağlamıştır.

Manguel de okumanın çocukluk ortamındaki etkisine dair kitabında Psikolog James Hilman'ın görüşlerine yer verir. “Psikolog James Hillman, çocukluklarında kitap okuyan ya da kendilerine kitap okunanlar için “daha iyi durumda oluyorlar ve iyileşme olanakları daha fazla. Öykülerle tanıştırılması gerekenlerin tedavileri daha zor oluyor. Yaşamla erken karşılaşmak yaşama bir bakış açısı getiriyor” der.”¹⁷ Bu görüşle beraber Manguel'in okumanın psikolojisinde ortamın önemini fark eder.

Okumanın gerçekleşeceği psikolojik ortamın hazır olmasından sonra dikkat edilecek diğer bir psikolojik etken okuma eyleminin gerçekleşme sürecinde yer alan göz ve görme duyusudur. Okuma psikolojisi ile ilgili yapılan sınırlı çalışmalara bakıldığında okuma ve psikoloji arasında kurulan bağda, irdelenen ilk hususun metnin görülmesi esnasında yaşananlar oluşturur.

Görme eylemi, *Psychology of Reading* kitabında şu şekilde açıklanır:

“Görme, sinir reseptörlerinin korteksin dışına uzanan beynin bir parçası olduğu düşünülebilecek bir çift özel organa (gözler) bağlıdır. Retinadaki duyuşal nöronlara düşen ışık desenleri, görme hissini oluşturur. Bir metin sayfasına (şu anda okuduğunuz gibi) baktığınızda, sayfadaki tüm kelimeleri eşit derecede iyi göremezsiniz. Bunun nedeni, keskinlik sınırlamalarıdır.”¹⁸

Okuma psikolojisiyle ilgili ele alınan bir diğer husus, sessiz okuma kavramıdır. Sessiz okuma kavramı okuma psikolojisi içerisinde irdelenen temel kavramlardan biridir.

“Bu bizi, gerçek sessiz okuma sırasında bilişsel süreçleri incelemek için tercih ettiğimiz tekniğe getiriyor: göz hareketi kaydı. Göz hareketlerinin kaydedilmesinin deneysel psikolojide uzun bir geçmişi vardır ve bu, bu bölümün önceki kısımlarından da anlaşılacağı gibi, son 30 yılda göz hareketi verileri, okuma sırasında anlık bilişsel süreçleri çıkarmak için yaygın olarak kullanılmaktadır.”¹⁹

Sessiz okumanın önemi bilişsel süreçleri anlamlandırmasıyla ilişkilidir. Bu konuda Manguel ise konuya tarihsel bir süreçle değinir. Veya sessiz okumanın önemini aktarır. Okumaya ilişkin tavırlar nasıl hep aynı şeyi gösteriyorsa okuma ilişkin tavırlar da 4.yüzyıl ve 20.yüzyıl demeden benzerlik gösterir. Manguel, sessiz okumanın tarihteki ilk göstergesini Aziz Ambrosius ile açıklar. Aziz Augustinus'ın Aziz Ambrosius'un büyük bir sessizlik içinde tamamen kitaba odaklanarak bir okuma gerçekleştirdiğini söyler. Bu okuma şekli günümüzde yaygın olan okuma şeklidir. Okurken gözler sayfayı tarıyor ve okuyan kişi büyük bir sessizlik içindedir. Günümüzde bir okur, herhangi bir kitabı okurken benzer bir tavır içindedir. Manguel ayrıca Claudius Ptolemaios adlı bilginin sessiz okumayla ilgili görüşlerini de bu konuya ilave eder. Bu görüşe göre sessiz okuma daha fazla odaklanmaya yardımcı olurken, sesli okumanın ise dikkati ve ilgiyi dağıtır.

Şahin, Manguel'in görüşlerine destek niteliğinde sesli okuma ile ilgili şu açıklamayı yapar:

“Sesli okuma sözcüklerin yazıya geçirildikleri dönemde yaygın bir okuma biçimiydi. İlkçağlardan beri süregelen bir yaklaşım olsa bile sesli okumanın okumayı öğrenmedeki katkısı büyüktür: İlk okumaya başlarken sesli okuma önemli bir yer tutar. Sesleri tanıma, birbirinden ayırt etme ve doğru sesletim için sesli okuma gereklidir. Sesli okumada,

¹⁷ Alberto Manguel, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁸ Keith Rayner vd., *a.g.e.*, s. 9.

¹⁹ Keith Rayner vd., *a.g.e.*, s. 20.

Okuma Psikolojisi Kavramının Kuramsal Çerçevesi ve *Harry Potter* Serisi Örneği

semboller konuşma organları aracılığıyla işitilebilen seslere dönüşür. Göz hareketleriyle ses hareketleri arasındaki ilişki okumanın niteliğini belirler.”²⁰

Sessiz okumanın yaygınlaşması beraberinde bir karmaşa da getirir. Çünkü metinler sesli okunmak için yazıldığından herhangi bir cümle ya da noktalama işareti bulundurmazlar. Okuyanın ses tonu ve vurguları sayesinde bu durum anlaşılabilir. Sesli okuma bir hazırlanma süreci gerektirir, çünkü okumanın dışarıyla paylaşılmasıdır. Sessiz okuma kelime ve okuru birleştirir, kelimelerin sesli okunması için gerekli süreyle sınırlandırılma durumundan kurtarır.

Sessiz okuma kavramından sonra okumaya dahil edilebilecek bir diğer önemli okuma eylemi hatırlamadır. Okumayı inceleyen bilişsel psikologlar konuya biraz farklı bakış açılarıyla yaklaşır.

“Bazılarının algı araştırmalarına dayanan bir geçmişi vardır ve kelime tanıma çalışmasını, örneğin, iyi tanımlanmış uyaranlar kullanarak algısal süreçleri veya örüntü tanımayı incelemenin bir yolu olarak görürler. Diğerleri ise okuma çalışmasına, bellek süreçleri ve sözel öğrenme teorisi veya dilbilim alanında bir geçmişle yaklaşır.”²¹

Manguel, bu konuya Cicero’nun Agustinus için söylediği şu sözler ile giriş yapar: “Metni belleğin balmumu tabletleri üzerine geçirebiliyor ve gerektiğinde onu kitabın sayfalarını karıştırıyormuşçasına okuyabilir.”²²

Okurun metnin sözcüklerini yalnızca dikkatle inceleyerek okumayıp, aynı zamanda kendisinin bir parçası haline getirerek okuması önemlidir. Yazının bellek koruyucusu olduğu düşünülebilir. Bu yüzden söz uçar yazı kalır sözü sık sık kayda geçirilmesi gereken durumlar karşısında kullanılır. Sokrates de benzer bir görüş içinde yazının kalıcılığını savunur: “Sokrates için kitaplar bellek ve bilgi desteği olan araçlardı ve bilginlerin onlara gereksinimi yoktu. Birkaç yıl sonra onun izinden gidenlerden Platon ve Zenon kitapları aşağılayan görüşlerini kaleme aldılar ve böylece onun anılarını taşıyan bellekleri de geleceğin okurları için korunmuş oldu.”²³ Günümüzde ise artık bu tekniklere ihtiyaç kalmamıştır. Çünkü hatırlanmak istenenler bireysel hafızaların yerine bilgisayarların hafızalarında saklanır.

Okuma psikolojisinde okumanın bilişsel ve ruhsal faydalarının ilki okumanın anlama arka planıyla olan ilişkisidir. Bu yaklaşım *Okuma Psikolojisi* kitabında şu şekilde aktarılır: “Okumak, anlamak ve düşünmek. Beyni, beyin hücrelerini, okumak ve düşünmekten daha fazla çalıştıran ve bununla koruyan başka bir yol mevcut değil.”²⁴ Manguel de bu görüşü destekler nitelikte anlamı kavrayanın okur olduğunu, ancak okunabilirlik olgusunu fark edenin okur olarak adlandırılacağını söyler. Bir işaretler sisteminde anlamın varlığını fark edip, onu çözebilen kişi okur olmaktadır. İnsan kendini, çevresinde olup bitenleri görebilmek ve anlamak için, içinde bulunduğu çevreyi okur. Anlamak için okunur.

Schopenhauer, zihin de düşünce malzemesiyle lüzumundan fazla beslenerek boğulabilir der. Çünkü bir kimse ne kadar fazla okursa, okuduklarından kalan izler de kaçınılmaz olarak o kadar az olacaktır; Zihin üzerine tekrar tekrar yazı yazılan bir tablete benzer. Derin derin düşünmeye zaman yoktur ve okunan şeyler ancak derin düşünmeyle hazmedilebilir. Nasıl ki aldığımız gıdalar bizi yemekle değil sindirimle beslerse. Eğer bir kimse daha sonra üzerinde durup düşünmeksizin sürekli okursa okudukları kök salmaz, büyük bölümü itibarıyla kaybolur.²⁵

Okumanın anlamının arka planına bağlı olması psikolojisiyle açıklanabilen bir unsurdur. Bu konuda Daniel T. Willingham şu açıklamayı yapar: “Anlama, arka plan bilgisine bağlıdır;

²⁰ Yusuf Şahin, *a.g.e.*, s. 19.

²¹ Keith Rayner, vd. *a.g.e.*, s. 7.

²² Alberto Manguel, *a.g.e.*, s. 63.

²³ Alberto Manguel, *a.g.e.*, s. 80.

²⁴ Hamdi Kalyoncu ve Fikriye Ovak, “İkra!” *Okuma Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, s. 134.

²⁵ Arthur Schopenhauer, *a.g.e.*, s. 69.

arka plan bilgisi olmadan okuyucular metinden anlam çıkaramazlar.”²⁶ Bu görüşe göre Willingham, okuma psikolojisinin temel bir unsurunu açıklamış olur, ön bilgi olmadan da derin anlam kurmak mümkün değildir. Okur, anlamı ancak kendi zihinsel şemalarıyla ilişkilendirerek inşa eder.

Okuma psikolojisinin etkili olduğu bir diğer etken motivasyondur. Gerekli motivasyon ortamının sağlanması bireyin okuma eylemini zorunluluktan çıkarıp keyif almasını amaçlamıştır.

“Okuma motivasyonuna sahip bir birey, okumaktan zevk alır, daha sık okuması veya okurken farklı stratejiler kullanması daha olasıdır ve bu sayede okuma başarısı olumlu yönde etkilenir. Birinin ona okumasını telkin etmesine gerek yoktur, kendisi severek ve isteyerek okur ve bu süreçte karşılaştığı pek çok zorlukla baş edebilir.”²⁷

Ortamlara göre sağlanan kitap okuma motivasyonunda birçok yazarın ve düşünürün farklı görüşlerine yer veren Manguel, insanın okuyarak bir mekânı değiştirebileceğini söyler. Yazar Marcel Proust’tan örnek verir:

“Okumama ne yazık ki ara vermeme sebep olacak öğle yemeğine daha iki koca saat olurdu. Maalesef aşçı sofrayı kurmaya yemek saatinden çok evvel gelirdi, bari konuşmadan dursa! Ama yok, illa “Bu haliyle rahat değilsiniz, masayı size yaklaştırayım mı?” diye sormak zorundaydı. Sırf “Hayır, böyle iyiyim, teşekkürler.” Diye yanıtlamak için sualini, insanın tamamen durması ve gözlerinin, okuduğu tüm sözcükleri dudaklarının arasında sessizce ve çabuk çabuk tekrar eden sesini ta uzaklardan geri getirmesi icap ederdi. Sesi durdurmak, ağızdan çıkarmak ve uygun biçimiyle “Hayır, böyle iyiyim” diyebilmek için ona kaybetmiş olduğu lalettayın hayat görünümü, bir yanıt tonlaması vermek lazım gelirdi.”²⁸

Proust’a göre bir metin okurken özellikle yalnız kalınması çok önemlidir, çünkü metne dahil olmuşken ve odaklanmışken birinin sorduğu soruya cevap vermek ya da onunla herhangi bir şekilde iletişim kurmak yanlış bir tutumdur. O sırada okuyucunun sesi dudaklarının arasında gizlidir ve gözleri de metin üzerinde yeni anlamlar çıkarmaya çalışır eğer bu sesi susturup gündelik bir dille indirgenmiş sesle karşıdaki kişiyle iletişime geçilirse okumanın büyüğü bozulmuş olur. Bu yüzden Proust en iyi okumanın genellikle karanlık ve sessiz yerlerde olması gerektiğini söyler. Proust’un bahsettiği diğer bir engel de genellikle çocukların karşılaştığı bir engeldir. “Başka çocukların günlerini dolduran tüm şeylerden, o kutsal hazza ulaşmamızın önünde duran kaba bir engelmış gibi kaçınmışızdır ki, o engeller her daim karşımıza çıkabilir. Kitabın en ilginç bölümündeyken bizi oyuna çağıran arkadaş da olabilir bu, gözlerimizi sayfadan uzaklaştıran veya yerimizi değiştirmek zorunda bırakan bir arı, belki rahatsız edici güneş ışığı da.”²⁹

Motivasyon kavramıyla ilgili bir başka görüş John T. Guthrie ve Allan Wigfield’e aittir. “Motive olmuş okuyucular daha çok okur, daha çok anlar ve okuma eyleminde daha büyük kişisel değer bulurlar.”³⁰ Guthrie ve Wigfield, okuma başarısında içsel motivasyonun belirleyici olduğunu; okuru metinle bağlayan şeyin çoğu zaman merak, ilgi ve psikolojik katılım olduğunu söyler.

Okuma psikolojisinde ilgi kavramı da önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir. Örneğin kitap okuyan biri görüldüğünde eğer okuyan kişiyi tanınıyorsa insanlar kitap hakkında olumlu ya da olumsuz düşüncelere kapılabilir ve okumaktan vazgeçebilir. Kitap okumanın

²⁶ Daniel Willingham, *Critical Thinking: Why it’s Hard to Teach?*, *Arts Education Policy Review*, Cilt: 109, Sayı: 4, 2006.

²⁷ Ayşegül Göksel, a. g. m., s. 955.

²⁸ Marcel Proust, *Yaratıcı Okurluk*, s. 4-5.

²⁹ Marcel Proust, *Okuma Üzerine*, s. 1.

³⁰ John T. Guthrie and Allan Wigfield, “Engagement and Motivation in Reading,” *Handbook of Reading Research*, Ed. Michael L. Kamil et al., Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ 2000, s. 408.

sosyal bir seçkinliği bulunsa da bu her kitabın aynı özelliğe sahip olduğunu göstermez, bazı kitaplar belirli bir hedef kitleye hitap ederler. Bu kitlenin dışında kalanlar ise bu kitabı okumayı tercih ederler.

“Bireylerin okuma ilgileri doğrudan gözlemlenemez. Onun yerine fertlerin anketlere verdiği cevaplardan, kütüphanelerden ödünç alınan kitaplardan, çok satanlar listesinden, dolaşım istatistiklerinden kısaca insanların yaptıklarından ve söylediklerinden çıkarsanabilir. Buradan elde edilen veriler neyin okunduğuyla ilgilidir ve nasıl okunduğuyla alakalı herhangi bir bilgi içermez. Kişisel ilgilerinin, seçimlerinin, zevklerinin dikkate alındığı bir okuma eğitimiyle yetiştirilen çocuklar daha başarılı olacaktır. Çünkü insanlar ilginç buldukları konuları içeren metinleri okumayı tercih eder. Bu bakımdan öğrencileri hoşlanmadıkları konuları okumak için zorlamanın onları okuma ve kitaptan uzaklaştırabileceği unutulmamalıdır. Yapılması gereken çocukların beğeni evrenlerinin belirlenerek okuma ilgilerini güçlendirecek eserlerle buluşturulmasıdır.”³¹

Günlük hayattaki her nesne simgesel bir bağla kişinin zihnine bağlıdır, fakat kitap ve insan arasındaki bağ çok daha derindir özellikle simgesel anlamda kitaba sahip olmanın çeşitli yüzyıllarda farklı anlamları vardır. Kitaba sahip olmanın yanı sıra kitapların bulunduğu bir ortamda yer almak okuma psikolojisi açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Kütüphanelerin insanı hem okumaya hem de çalışmaya teşvik etmesiyle kuruldukları ilk yıllardan bugüne gelenek kadar önemlerini kaybetmemişlerdir. Zadie Smith, ilk kütüphane deneyimine ilgili şunları aktarır:

“O zamandan beri kütüphanelerde epey vakit geçirdim, ancak 1990 baharının hayatımın en yoğun çalışma dönemi olduğunu hatırlıyorum, muhtemelen ilk olduğundandır. Tepende dikilen ebeveynler yerine seni teşvik eden diğer öğrencilerle birlikte olmak, kendi isteğinle çalışmak için bir yere gitmek... İşte bu benim için yeni bir deneyimdi. Metin ile karşı karşıya gelen okur, sözcükleri metnin kendisine ve tarihine, hatta yazarına bağlı olmayan mesajlar olarak çözümleyebilir. Anlamın yaşadığı bu bağlam değişikliği metni zenginleştirebileceği gibi yoksullaştırabilir de. Metni okurun koşulları ile donatır.”³²

Okuma psikolojisi içerisinde okumaya yönelik ilginin kitabın biçimiyle de ilişkili olduğu söylenebilir. Manguel, bir kitabın yıllarca okunması ve kullanılması için dayanıklı bir malzemeden üretilmesi gerektiğini okunmak istendiği yerler için kolay kullanılabilir ve taşınabilir olması gerektiğini vurgular. Kitapların biçimine verilen önem teknolojinin gelişimiyle önemsiz bir unsur haline gelmiştir. Çünkü okuma artık sadece kitaplar aracılığıyla erişilen bir eylem değildir. Dijital cihazların ortaya çıkmasıyla kitaplar da bu platformlara taşınmıştır. Önce taşınabilir bilgisayarlar, ardından telefon ve tabletlerle başlayan bu dijital okuma süreci artık tamamen kitap okumak için üretilmiş Kindle, Kobo Reader gibi cihazlarla varlığını sürdürmeye başlamıştır. Dijital okuma süreciyle ilgili Hüseyin Odabaş şunları vurgular:

“Dijital teknolojiler ile birlikte ortaya çıkan dijital okuma cihazları ve e-icerik, günümüze kadar olgunlaşan düzenlemelerin yeniden biçimlenmesini gerektirecek yenilikler barındırmaktadır. (...) Dijital okuma, bilginin dijital araçlar aracılığıyla aktarılması sürecidir. Diğer bir ifade ile dijital okuma, okumanın dijital araçlar üzerinde sürdürülmesi eylemidir. Dijital okumayı geleneksel okumadan ayıran en belirgin fark, eylemin ekran üzerinde yapılıyor olmasıdır. Amacı yönüyle dijital okumanın geleneksel okumadan ayrılan en önemli yanı, okuma eyleminin yapıldığı araçtır.”³³

³¹ Ayşegül Göksel, a. g. m., s. 954.

³² Alberto Manguel, *a.g.e.*, s. 248-249.

³³ Hüseyin Odabaş, “Kitap Okumadan Dijital Okumaya: Okuma Kültüründe ve Davranışında Gözlemlenen Değişimler”, *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkileri*, Ed. Hüseyin Odabaş, Hiper Yayın, İstanbul 2017, s. 281-282.

Kitap okuma, dijitalleşme içerisinde okurların ilgisini kaybetmiş ihtimaliyle karşı karşıya kalmış ve zaman zaman yanlış okurlara gitmiş olsa da yasaklara maruz kalsa da hiçbir zaman ilgi mekanizmasını tam anlamıyla yitirmez. Manguel, çok ünlü bir fotoğraf olan 2. Dünya Savaşı sırasında bombalanan kitapçı fotoğrafına yer verdikten sonra bu fotoğrafla ilgili izlenimlerini okumanın hep süregelenmesiyle temellendirir: “Döküntülerin ortasında duran üç kişi var: Biri -hangi kitabı alacağı konusunda kararsız biri- ciltlerin yan tarafındaki adları okuyor. Gözlük takan bir diğeri, bir cilde uzanıyor. Üçüncü adam, elindeki kitabı açmış, okuyor. Sırtlarını ne savaşa çeviriyorlar, ne de yok edilişi görmezlikten geliyorlar. Apaçık ortada olan zorluklara karşı koymaya çabılıyorlar. Soru sorma hakkı gibi herkeste olan bir hakkı kullanıyorlar. Enkazın arasında okumanın kimi zaman sunduğu görebilme yetisini -anlayış- arıyorlar. Ralph Waldo Emerson da okumanın kendisi için önemini bir varlık meselesiyle açıklar: “Bir kitabı hiç görmemiş olmayı, onun cazibesine kapılıp kendi düşünce yürüngemden çıkmaya ve bağımsız bir sistem olmak yerine bir uyduya dönüşmeye tercih ederim.”³⁴

Okuma süreci, okurun kendi içinde gelişen psikolojik ve bilişsel unsurlardan büyük ölçüde etkilenir. Wolfgang Iser, metnin anlamının okur zihninde yeniden kurulduğunu ve okurun deneyimlerinin anlam üretiminde belirleyici olduğunu belirtir.³⁵ Metin, okura “işlenmemiş” bir bilgi vermez. Okur, metnin verdiği boşlukları kendi bilişsel süreçleriyle doldurarak aktif bir zihinsel faaliyet yürütür.

Louise Rosenblatt ise okumanın, okur ile metin arasında gerçekleşen duygusal ve bireysel bir etkileşim olduğunu vurgular. Rosenblatt burada okumanın yalnızca metnin sunduğu anlamı almak değil, okurun kendi yaşantılarını ve duygularını metne taşıdığı psikolojik bir etkileşim olduğunu vurgular.³⁶

Hans Robert Jauss “beklenti ufku” kavramıyla, her okurun metne kendi geçmiş deneyimleri ve psikolojik yapısına göre yaklaştığını ortaya koyar.³⁷ Bu açıklama okuma eylemi ve psikoloji arasında doğrudan bir ilişki olduğunu gösterir niteliktedir. Jauss’un “beklenti ufku” kavramı, okurun metni hiçbir zaman “nötr” bir bakışla okumadığını, her okumanın psikolojik ve kültürel arka planla şekillendiğini belirtir.

3. Okuma Psikolojisinin İç Etkenleri ve *Harry Potter* Örneği

Harry Potter yalnızca bir fantastik seri değildir; aynı zamanda okur psikolojisini derinden etkileyen bir kimlik, aidiyet, korku, cesaret ve büyüme yolculuğudur. Dünya çapında milyonlarca okurun bu metne bağlanmasının temel nedeni, okuma psikolojisinin hem iç hem dış etkenlerinin olağanüstü uyumla çalışmasıdır. Okurlar için sürükleyici bir konu olarak değerlendirilmesi, yıllara ve toplumsal beğeniye göre değişen kitap kapakları *Harry Potter* serisinin okuma psikolojisinin hem iç hem de dış faktörlerine örnek bir okuma oluşturması bakımından önemlidir.

3.1 Duygusal-Bilişsel Ortaklık

Rosenblatt’ın³⁸ kuramına göre okur, metinle kurduğu ilişkide kendi duygusal dünyasını yansıtır. Metnin anlamı, yalnızca metnin kendisinde değil; okurun duygusal ve bilişsel katılımında ortaya çıkar. Bu durum, her okuma deneyiminin öznel olmasını ve okurun psikolojik özelliklerine bağlı olarak farklı anlam katmanları üretmesini açıklar.

³⁴ Ralph Waldo Emerson, *The American Scholar: An Oration Delivered before the Phi Beta Kappa Society at Cambridge*, August 31, 1837. *Speech*, Harvard, 1837. s.27.

³⁵ Wolfgang Iser, *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1978, s. 22.

³⁶ Louise Rosenblatt, *Literature as Exploration*, 5th ed., Modern Language Association, New York 1994, s. 53.

³⁷ Hans Robert Jauss, *Toward an Aesthetic of Reception*, University of Minnesota Press, Minnesota 1982, s. 23.

³⁸ Louise Rosenblatt, *a.g.e.*, s. 67.

Harry Potter serisi, okurun gerçek hayattaki baskılardan uzaklaşmasına, hayal gücüne sığınmasına, güvenli bir alternatif dünya kurmasına, bu dünyayla bağlantılı nesnelere duygusal yaklaşmasına sebep olur. Duygusal ve bilişsel ortaklık kurulması kitabın içeriğine, konu ve karakterlerine göre artış ya da azalma gösterebilir. *Harry Potter* serisinin ön ergenlik yaş grubu olan 6-12 yaş grubunun³⁹ beğenisine ve kendisiyle özdeşleşmesine ortam sağlayan kitapta yazar J.K. Rowling baş karakter olan Harry Potter'ı 11 yaşında bir çocuk olarak kurgular. “Dudley'nin kanepenin yanından sarkan tombul bileğindeki saatin ışıklı kadranı, on dakika sonra on bir yaşına basacağını söyledi Harry'ye.”⁴⁰ Okuyan yaş kitlesinin kitapla kurduğu ilk bağ yaş yakınlığı olarak değerlendirilebilir. Harry'nin “yetimhane çocuğu olarak başlayan hikayesinin seçilmiş çocuk olarak her şeyin temelinde yer aldığını öğrenmesine yani asıl kahramana dönüşümü, çocuk ve genç okurun kendi kimlik yolculuğunu yansıtmaları için güçlü bir modeldir.

Seri, bu kuramsal çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, okuma psikolojisinin içsel etkenlerini görünür kılan güçlü bir örnek olarak görülür. Serinin başkarakteri Harry'nin yaşadığı yalnızlık, dışlanmışlık ve kimlik arayışı, özellikle çocuk ve genç okurlar için yüksek düzeyde özdeşleşme imkânı yaratır. Okur, Harry'nin duygusal deneyimlerini kendi yaşantılarıyla ilişkilendirerek metne daha yoğun bir psikolojik katılım gösterir. Bu özdeşleşme, okuma motivasyonunu artıran temel içsel etkenlerden biridir.

3.2. Kitap İçeriği

Seride kimlik karmaşası, akran ilişkileri, otoriteyle çatışma, adalet, güç, sorumluluk, iyilik ve kötülük kavramları gibi birçok tema bulunur. Aynı bir parantez olarak işlenebilecek en önemli tema ise serinin temelinde yer alan dostluk temasıdır. Ron, Hermione ve Harry arasındaki sadakat, dayanışma, ortak mücadele ve güven temaları okurun ideal arkadaşlık kavramının gelişmesine sağlar.

Harry Potter serisinin çocuk yaş grupları ve gençlerin yanı sıra yetişkinlerin dünyasına da hitap ettiğini söylemek mümkündür. Okuma psikolojisinin iç etkenlerinden kitap içeriği ve konusu düşünüldüğünde yetişkinlerin de okumaya büyük bir ilgi duyduğu gözlemlenebilir. Bu durumun sebepleri arasında yer alan etkenlerin ilki ve en önemlisi kitabın konusudur. Kitabın yetim ve öksüz Harry Potter'ı anlatması, onun kayıplarıyla başa çıkma yönteminin detaylı olarak aktarılması bakımından olumsuz bir tema oluşmamasını sağlar. Harry'nin anne-babasını kaybetmesi, okurun kendi kayıp deneyimleriyle bağ kurmasına izin verir.

Ayrıca serinin sürükleyici olarak nitelendirilmesi ve hızlıca okunmasının sebepleri arasında kurgudaki çeşitli çatışmaların rolü büyüktür. Korku teması ve cesaret dengesi arasındaki ilişki Voldemort temsiliyle anlatılmıştır. Voldemort'un ölüm korkusu, güç saplantısı ve ölümsüzlük arzusuyla, Harry'nin korkuyu kabul etme, kayıplarla baş edebilme, dayanıklılık, ve güce karşılık ahlaki iyinin seçimi gibi karşıtlıklar okur psikolojisini etkileyen çatışmalardandır. Okurlar serinin tümünde iyi-kötü arasında ahlaki gelişimi gözlemleme fırsatı bulur. Temanın bu şekilde oluşturulmasıyla okur, gündelik hayatında gözlemleyebileceği yaklaşımlara önceden erişme fırsatı bulur. Seri boyunca okur, ahlaki gri bölgeleri keşfeder. Harry ve arkadaşlarının düşmanı niteliğine sahip olan Severus Snape karakteriyle sadakat, travma, fedakârlık kavramlarını görür. Çocukların koruyucusu ve Hogwarts'ın müdürü olan Dumbledore'la ise güç, hata, sorumluluk gibi kavramların, karakterin saf iyiliği temsil etmesiyle işlenmesiyle bir karşıtlık kurulmuş olur. Sirius Black karakteriyle ise özgürlük ve adalet gibi kavramların büyük yaş gruplarında da yeniden anlamlandırılmasını sağlar. Bu karakterlerin işlenmesiyle temel amaç okurun etik muhakeme becerisine hitap etmektir.

Yetişkinlerin sosyal çevreyle ve iş hayatıyla daha fazla bağa sahip olması da okuma psikolojisini etkileyen sebeplerin içerisinde yer alır. *Harry Potter* serisi bu açıdan bakıldığında

³⁹ Fatma Ertuğrul - Ebru Eker. “Ön Ergenlik Döneminde Zorbalık Davranışı ile Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2019, s. 117-140.

⁴⁰ J. K. Rowling, *Harry Potter ve Felsefe Taşı*, Çev. Ülkü Tamer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 85.

hem bireysel hem toplumsal travma modelleri içermesi bakımından yetişkin yaş gruplarının da güncel olaylara olan ilgisinin etkisiyle bu bağlamda değerlendirilebilir. Seri içerisinde yer alan büyü bakanlığının yalancı tutumu, gerçekleri saklaması, Hogwarts'ın okul ortamı çatısında yaşanan yetişkin sorunları gibi unsurları okur kendi sosyal çevresiyle ilişkilendirir.

Genel olarak bakıldığında okuma psikolojisinin iç etkenlerinde değerlendirildiğinde, *Harry Potter* okuru, serinin akıcı anlatısı ile duyuşsal akış yaşar, kahramanın yolculuğuyla kimliksel özdeşlik kurar, Sinema filmleri ve medya aracılığıyla romanın evreniyle kültürel aidiyeti geliştirir.

Jauss'un "beklenti ufku" kavramı, okurun metne yaklaşımında belirleyici olan bir diğer içsel unsuru açıklamaktadır. Okur, metni hiçbir zaman nötr bir biçimde okumaz; geçmiş okuma deneyimleri, kültürel birikimi ve kişisel beklentileri doğrultusunda metne yönelir. *Harry Potter* serisi, fantastik türün sunduğu anlatı olanaklarıyla okurun beklenti ufkunu genişletirken, aynı zamanda tanıdık duygusal temalar (arkadaşlık, aidiyet, korku, cesaret) aracılığıyla bu beklentileri karşılar. Bu denge, okurun metne bağlılığını ve okuma sürecinin sürekliliğini destekler. Okuma psikolojisinin içsel etkenleri arasında motivasyon da merkezi bir yer tutar. Guthrie ve Wigfield'e göre içsel motivasyona sahip okurlar, okuma eylemini zorunluluktan ziyade kişisel bir tatmin alanı olarak deneyimler. *Harry Potter* serisinin sürükleyici olay örgüsü, merak duygusunu canlı tutan yapısı ve karakterlerin gelişim süreci, okurun içsel motivasyonunu sürekli olarak besler. Okur, anlatının devamını öğrenme isteğiyle metinle bağını sürdürür.

Willingham'ın anlama süreçlerine ilişkin görüşleri, okuma psikolojisinin bilişsel boyutunu açıklamada önemlidir. Willingham'e göre anlama, büyük ölçüde okurun arka plan bilgisine bağlıdır. Romanın evreni, serinin ilerleyen kitaplarında okurun zihninde bir bütünlük oluşturarak bu arka plan bilgisini sürekli genişletir. Bu durum, okurun metni daha derinlemesine anlamlandırmasını ve bilişsel katılımının artmasını sağlar.

Duygusal katılım, okuma psikolojisinin içsel etkenleri arasında ayrı bir öneme sahiptir. Green ve arkadaşlarının okuma psikolojisi kısmında yer verilen görüşlerinde "taşınma" kuramının, okurun anlatı dünyasına zihinsel ve duygusal olarak dâhil olmasının, okuma deneyimini yoğunlaştırdığı görülür. Bununla beraber *Harry Potter* serisinin sunduğu büyü evreni, okurun gerçeklikten güvenli bir mesafeyle uzaklaşmasına olanak tanır. Bu durum, okurun duygusal rahatlama yaşamasını ve metinle daha güçlü bir bağ kurmasını sağlar.

Sonuç olarak *Harry Potter* serisi, okuma psikolojisinin içsel etkenlerini yalnızca örnekleyen bir metin değil; bu etkenlerin nasıl işlediğini somut biçimde gösteren bir anlatı alanı sunmaktadır. Özdeşleşme, motivasyon, beklenti ufku, duygusal katılım ve bilişsel işleme süreçleri, serinin okur üzerindeki kalıcı etkisini açıklayan temel psikolojik unsurlar arasında yer almaktadır. Bu yönüyle seri, okuma psikolojisinin içsel dinamiklerini incelemek için güçlü ve işlevsel bir örnek oluşturmaktadır.

4. Dış Etkenler: Yayıncılık, Medya ve Kültürel Çerçevenin *Harry Potter*'ın Üzerindeki Etkisi

Okuma psikolojisini etkileyen dış etkenler içerisinde kitabın kapak tasarımı, rengi, içerikle uyumu, kitabın hacmi, kâğıt tipi, sayfa ve punto ölçüsü, erişilebilirliğin kolay olması gibi unsurlar sayılabilir. Bu unsurlar okurun kitabı okumadan önceki motivasyonunu sağlamasına sebep olur. Yayıncılık alanındaki tercihler, okuma psikolojisi üzerinde doğrudan etkili olan unsurların başında gelmektedir. Kitabın kapak tasarımı, renk kullanımı, tipografi, sayfa düzeni ve baskı kalitesi, okurun metinle kurduğu ilk teması belirler. Okur, kitabı henüz okumaya başlamadan önce bu görsel ve biçimsel unsurlar aracılığıyla metne dair bir beklenti geliştirir. Bu beklenti, Jauss'un "beklenti ufku" kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, okuma sürecinin psikolojik altyapısını oluşturan önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Medyada *Harry Potter* ve Okur Kitlesinin Gelişimi

Medya görünürlüğü, okuma psikolojisinin dış etkenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. *Harry Potter* serisinin film uyarlamaları, tiyatro prodüksiyonları, dijital oyunlar ve sosyal medya içerikleri aracılığıyla geniş bir kültürel dolaşıma girmesi, metni yalnızca edebî bir eser olmaktan çıkararak çok katmanlı bir deneyim alanına dönüştürmüştür. Arı ve Gürses Köse, *Harry Potter*'ı metinlerarasılık ve transmedya bağlamında değerlendirerek metnin medya çeşitliliği yoluyla okur kitlesini genişlettiğini savunur. Transmedya anlatımı, okurda “etkileşimli aidiyet” duygusu oluşturarak okuma eylemini bireysel bir etkinlik olmaktan çıkarıp kolektif bir deneyime dönüştürmektedir. Okur, yalnızca metni okumakla kalmaz; film izler, oyun oynar, sosyal medya paylaşımlarına katılır ve bu sayede metnin evreniyle çok yönlü bir bağ kurar. Bu durum, okuma psikolojisinin sosyal boyutunu güçlendiren önemli bir dışsal etkidir: “Seri; film, oyun, tiyatro ve dijital mecralarda yeniden üretilerek çok katmanlı bir okur-etkileşim ağı oluşturmuştur.”⁴¹

Transmedya anlatımı, okurun metinle kurduğu psikolojik bağı genişletir. Okur, sadece metni okumakla kalmaz; filmi izler, oyun oynar, bu da “etkileşimli aidiyet” oluşturur. Bu, okuma motivasyonunu artıran güçlü bir dış etken olarak çalışır.

Bu yaklaşım, okuma psikolojisi açısından güçlü bir dış etkidir çünkü okurun metne erişim çeşitlenir ayrıca okur kimliğini serinin kültürel evreni içinde yeniden inşa eder ve bu sayede okuma motivasyonu süreklilik kazanır. Medya görünürlüğü, okuma psikolojisinin dış etkenleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. *Harry Potter* serisinin film uyarlamaları, tiyatro prodüksiyonları, dijital oyunlar ve sosyal medya içerikleri aracılığıyla geniş bir kültürel dolaşıma girmesi, metni yalnızca edebî bir eser olmaktan çıkararak çok katmanlı bir deneyim alanına dönüştürmüştür. Arı ve Gürses Köse'nin de belirttiği üzere, bu tür transmedya anlatım biçimleri okur ile metin arasındaki bağı güçlendirmekte ve okuma motivasyonunun sürekliliğini sağlamaktadır.

4.2. Kitap Kapağı ve Görsel Pazarlama

Yayınevlerinin marka kimliği ve güvenilirliği de okur psikolojisini etkileyen bir diğer dış faktördür. Okur, belirli bir yayınevinin kalite standartlarına alışkın olduğunda, o yayınevinden çıkan eserleri daha güvenilir ve okunabilir olarak değerlendirme eğilimindedir. *Harry Potter* serisinin farklı ülkelerde prestijli yayınevleri tarafından yayımlanması, okurda hem kültürel hem de duygusal bir güven duygusu oluşturmuş; bu güven, okuma motivasyonunu destekleyen psikolojik bir unsur hâline gelmiştir. Dijitalleşme süreci, okuma psikolojisinin dış etkenlerini yeniden şekillendirmiştir. Basılı kitabın yanı sıra e-kitaplar, sesli kitaplar ve dijital okuma platformları, okurun metne erişim biçimini çeşitlendirmiştir. Bu çeşitlilik, okuma eylemini zamansal ve mekânsal sınırlamalardan büyük ölçüde bağımsız hâle getirmiştir. Ancak dijital okuma, dikkat süresi, odaklanma ve yüzeysel okuma gibi yeni psikolojik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. *Harry Potter* serisinin hem basılı hem dijital ortamlarda erişilebilir olması, farklı okur profillerinin okuma deneyimlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye imkân tanımaktadır.

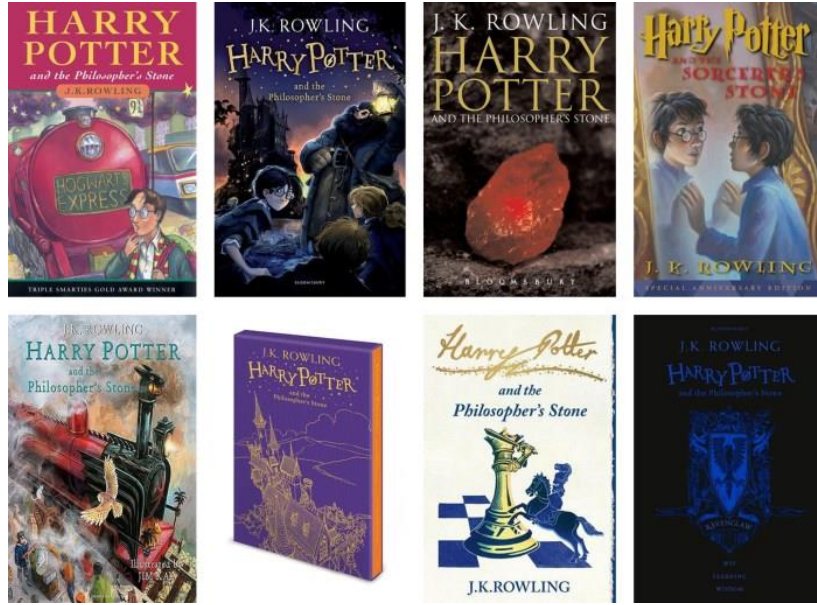
Harry Potter'ın farklı ülkelerde farklı kapaklarla yayımlanması, okurun kültürel estetik beklentileriyle ilişkilidir. Kapak tasarımlarının psikolojik etkisi özellikle çocuk ve genç okurlar için okuma motivasyonunu doğrudan şekillendiren önemli bir dış etkidir. Küreselleşen yayıncılık dünyasında bir eserin okurla kurduğu ilk temas, giderek daha yoğun biçimde görsel kültür üzerinden gerçekleşmektedir. Kapak tasarımlarının, baskı kalitesinin, format tercihlerinin ve yayınevlerinin marka stratejilerinin okuma psikolojisi üzerindeki etkisi artık yalnızca pazarlama disiplininin değil, okur davranışlarını inceleyen bilişsel ve duyuşsal alanların da çalışma konusu hâline gelmiştir. Bu bağlamda *Harry Potter* serisi, yayınevlerinin

⁴¹Beste Elveren Arı - İlknur Gürses Köse, “Metinlerarasılıktan Transmedya Hikâye Anlatıcılığına: *Harry Potter*.” *Erciyes İletişim Dergisi*, 4. Kültürel Bilişim, İletişim ve Medya Çalışmaları Kongresi Özel Sayısı, 2021, s. 6.

küresel ölçekte uyguladığı görsel ve kültürel uyarlamaların okuma motivasyonunu nasıl belirlediğini göstermesi bakımından örnek bir metindir. Yayınevlerinin görsel kimlik stratejileri yalnızca kapak tasarımıyla sınırlı değildir. Serinin farklı baskılarında kullanılan font tipi, sayfa düzeni, bölüm başlıklarındaki semboller, harita ve çizimlerin eklenip eklenmemesi gibi tasarım tercihleri de okurun metinle kurduğu bilişsel akış üzerinde etkili olur. Örneğin, metne eşlik eden illüstrasyonların hayal kurma süreçlerini kolaylaştırdığı, uzun soluklu romanlarda okuma yorgunluğunu azalttığı ve okurun dikkatini sürdürebilir kıldığı bilinmektedir. Bu nedenle pek çok yayınevi, *Harry Potter* gibi fantastik serilerde metnin dünyasını zenginleştiren ek görseller kullanarak okur deneyimini güçlendirmeye yönelmiştir.

Görsel 1. Birleşik Devletler’de yer alan *Harry Potter ve Felsefe Taşı* Kitap Kapakları⁴²

Görsel 2. Birleşik Krallık’ta Yer Alan *Harry Potter ve Felsefe Taşı* Kitap Kapakları⁴³

⁴² “Harry Potter Covers From Around the World, *The Nerd Daily*, 2018, August 18, <https://thenerddaily.com/harry-potter-covers-from-around-the-world/>, 9 Kasım 2025.

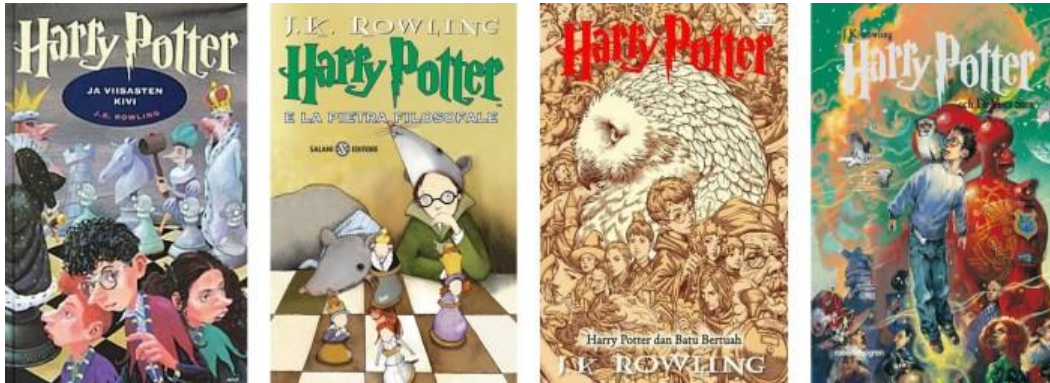
⁴³ “Harry Potter Covers From Around the World, *The Nerd Daily*, 2018, August 18, <https://thenerddaily.com/harry-potter-covers-from-around-the-world/>, 9 Kasım 2025.

Görsel 3 İspanya'da yer alan *Harry Potter* Kitap Kapakları⁴⁴

Görsel 4 Almanya'da Yer Alan *Harry Potter* Kitap Kapakları⁴⁵

Görsel 5 İtalya'da yer alan *Harry Potter* Kitap Kapakları⁴⁶

Her ülkenin kültürel değerleri ve kitap kapakları arasında doğrudan bir ilişki bulunur. Toplumsal beğeni kitapların kapaklarını, kâğıt tipini, sayfa boyutunu, harf puntolarını etkileyecek kadar yayınevleri ve küresel ölçekteki basım faaliyetleri üzerinde büyük bir öneme sahiptir.

Küresel kültürün bir diğer belirleyici etkisi, yayınevlerinin marka güveni üzerinden okur psikolojisine yön vermesidir. Okur, belirli bir yayınevinin kalite standartlarına alışkın olduğunda, o yayınevinden çıkan eserleri daha güvenilir, daha nitelikli ve daha okunabilir olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu durum, okuma psikolojisinin “beklenti oluşturma”

⁴⁴ “Harry Potter Covers From Around the World, *The Nerd Daily*, 2018, August 18, <https://thenerddaily.com/harry-potter-covers-from-around-the-world/>, 9 Kasım 2025.

⁴⁵ “Harry Potter Covers From Around the World, *The Nerd Daily*, 2018, August 18, <https://thenerddaily.com/harry-potter-covers-from-around-the-world/>, 9 Kasım 2025.

⁴⁶ “Harry Potter Covers From Around the World, *The Nerd Daily*, 2018, August 18, <https://thenerddaily.com/harry-potter-covers-from-around-the-world/>, 9 Kasım 2025.

mekanizmasıyla ilişkilidir. *Harry Potter*'ın farklı ülkelerde prestijli yayınevleri tarafından basılması, okurda hem kültürel hem de duygusal bir güven oluşturmuş; bu güven, özellikle genç okurlarda okuma motivasyonunu belirleyici biçimde artırmıştır.

Bununla birlikte yayınevlerinin dijital çağa birlikte geliştirdiği sosyal medya, etkinlik, özel baskı, sınırlı edisyon gibi kültürel pazarlama stratejileri, okuma psikolojisinin sosyal boyutunu etkileyen dışsal etkenlerden biri hâline gelmiştir. Okurlar, özel kapaklı baskıları edinme, koleksiyon oluşturma, etkinliklere katılma gibi yollarla metinle daha güçlü bir aidiyet bağı kurar. Bu durum, *Harry Potter* özelinde, eserin yalnızca bir kitap olarak değil, bir “kültürel kimlik nesnesi” olarak algılanmasını sağlamış; okuma motivasyonunu sosyal ve toplumsal bağlamda da pekiştirmiştir.

Yemez, Bardakçı ve Karagöz'ün⁴⁷ yaptığı çalışmada kitap kapak tasarımı ve biçimsel özelliklerin okuyucuların satın alma veya okuma tercihi üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bu analize göre, estetik ve biçimsel açıdan iyi tasarlanmış kitaplar, okuyucuda güçlü bir olumlu tutum oluşturmakta ve satın alma kararını doğrudan etkilemektedir.

Çarpıcı kapaklar, yalnızca görsel bir çağrı değil, aynı zamanda metne dair beklenti ve ruh hâli oluşturur. M. C. Kundu ve L. Zheng 2020⁴⁸ gibi araştırmacılar, kapak görüntüleri ve üzerindeki metin bilgilerinin renk, tipografi, sembolik resimler okuyucuların metni algılama biçimini ve kitap türüne dair beklentilerini şekillendirdiği konusunda görüş paylaşmışlardır.

Ayrıca, görsel ve yazılı unsurların birlikte kullanıldığı kapakların, okur belleğinde daha güçlü iz bıraktığı ve kitap hatırlanabilirliğini artırdığı saptanmıştır.⁴⁹ Görsel uyarıcılar, bilişsel olduğu kadar duygusal çağrışımlar da üretir; bu da okuma deneyiminin ilk temasında okuru içsel bir beklentiyle yönlendirir.

Günümüz yayınevleri, yalnızca kitap üretmez; aynı zamanda birer kültürel marka olarak kendilerini konumlandırır. Bu markalaşma, okurda güven, kalite ve ait olma duyguları uyandırır. Bu etki özellikle başarılı seriler ya da kült eserlerde kendini gösterir. Çünkü okuyucu, köklü yayınevlerini bir kalite göstergesi, gidilecek güvenli bir liman olarak algılar.

Bu bağlamda, yayınevi kimliği, kapak tasarımı ve yayın kalitesi bütünü, okur psikolojisinde dışsal motivasyon kaynakları oluşturur, bu motivasyon, serinin devam kitaplarına yönelim, tekrar okuma, ürün/cilt toplama vs. davranışlarla somutlaşır.

Çağdaş okur davranışında medya ve sosyal kültür büyük rol oynar. Bir kitap yalnızca basılı hâliyle değil; film, dizi, oyun, sosyal medya paylaşımları, fandom etkinlikleri ile de bir deneyim dünyasına dönüşür. Bu transmedyatik genişleme, okuma psikolojisinde dış etkenlerin düşünülemez kadar güçlü olduğunu gösterir.

Bu bağlamda, bir kitap özellikle bir seri yayınevinden çıkar çıkmaz bir kültürel ürün hâline gelir. Bu durum okurda “aidiyet”, “topluluk”, “koleksiyon psikolojisi” gibi içsel ve sosyal motivasyonları tetikler. Böylelikle okuma eylemi, yalnızca bireysel bir deneyim değil; toplumsal ve kültürel bir ritüel hâline gelir.

Sonuç

Okumanın tarihi çok eski çağlara dayanır. Karanlık çağlarda etrafındakileri anlamlandırmak için okuyan insan yazının bulunuşuyla başka bir okuma eylemi içine girer. Okuma öğrenmenin heyecanı ve hissettirdiği yeni şeyler ise hiçbir zaman insan üzerindeki etkisini kaybetmez. Okumayı öğrendiği ilk andan itibaren insan etrafındaki nesnelerin de bir

⁴⁷ İbrahim Yemez- Saitv Bardakçı- Yaşçın Karagöz, “Kapak Tasarımı ve Biçimsel Özelliklerin Kitap Satınalma Tercihi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2021, s.70.

⁴⁸ Chandra Kundu - Lukun Zheng, “Deep Multi-Modal Networks for Book Genre Classification Based on its Cover”, *arXiv preprint arXiv:2011.07658*, 2020, s.15.

⁴⁹ Kirren Chana vd., “Judging Books by Their Covers: The Impact of Text and Image Features on the Aesthetic Evaluation and Memorability of Italian Novels” *Literature*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2025.

dili olduğunu ve kendisiyle konuştuğunu fark eder. Manguel, okumayı yeni bir duyu kazanmaya benzetir. Duyuları sadece beş duyu organıyla sınırlı değildir. Bedeninin anlamını çözebildiği, çevirebildiği, seslendirebildiği, okuyabildiği duyulara sahiptir. Okumak bireysel bir eylem olmaktan çıkıp herkesin okuduğu bir eylem haline gelir. Sadece yazı okuma eylemi okumak gibi geniş bir kavramın içine dahil edilmemelidir.

Çevreyi, doğayı, yapılan sıradan bir eylemi okumak da okuma içine dahil edilebilir. Okumanın sahip olduğu bu özellikler onun psikolojik boyutunu da ele almaya teşvik eder. Okuma psikolojisinin ortaya çıkışındaki temel amacın bilişsel işaretleri çözebilme ve anlaşılır kılma çabası olduğu görülür. Bu eylem bilişsel psikologların çözümleme amaçlarına göre farklılık taşır. Bazı nesneler gerçekten de okunması için yapılmıştır. Notalar, levhalar, kaplumbağa kabuğu, gece gökyüzü gibi unsurlar normal insanlar ya da tanrılar tarafından okunması için yapılmıştır. Psikologlar bu nesneler yardımıyla günlük hayatta okunan her durum karşısında okurun bilişsel sürecinin nasıl etkilendiğini görmek için çabalamışlardır.

Okuma eyleminin bu yüzyıllara gelene kadar birçok farklı görüşü ve yaklaşımı barındırdığı görülür. Okuma belli bir süre için sadece dini metinlerle sınırlı kalmıştır, bir süreliğine zenginliğin ve statünün ölçütü sayılmıştır. Modernleşen dünyanın insandan talep ettiği boş zamana sahip olmama sorunu da kitapları etkilemiştir. İnsanlar okuma için az uğraş gerektiren, hatta zaman zaman sesli olarak dinlenen kitapları tercih etmişlerdir. Sesli okumanın ve dinlemenin de tarihsel bir arka planı vardır. Okunan metin üzerine yorum yapmak ve anlamlandırmak, özellikle çıkarım yapma kültürü de eskiye dayanan bir geleneğin yıllarca dönüşüm geçirmesiyle oluşmuştur. Okumaya ve kitaplara getirilen kısıtlamalar çok derin tarihsel köklere sahip okurun serüvenine engel olamamıştır. Kitaplar yok edilse bile kimisi hafızalarda saklanarak korunmuştur. Okuma ve anlamlandırma insana geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmayı öğretir.

Örneğin Aristo'nun bahsettiği herhangi bir poetika unsuru günümüzde modern eleştiri kuramlarının temelinde yer alır. Okurun sahip olduğu yorum yapma gücü azımsanamayacak derecede önemlidir. Okumanın sahip olduğu bu derin tarihi kültür içerisinde okurun psikolojisi de ilk zamanlarda göz ardı edilse de Manguel'in okurun psikolojisini etkileyen etkenlerden bahsetmesi sayesinde anlama, görme, sessiz okuma, hafıza, ilgi, motivasyon gibi psikolojik faktörlerin hem okur için hem de psikologlar için hangi amaçlar etrafında şekillendiğini göstermesi bu alanı yeniden gündeme getirir. Okuma psikolojisi bilişsel süreçlerin daha rahat anlaşılmasını ve insan davranışlarının sadece okuduklarından ve okuma sürecinden yola çıkılarak da incelenebileceğini göstermesi açısından önemsenmesi gereken bir kavram olduğu sonucuna varılır.

Bu çalışma, okuma eylemini yalnızca bilişsel bir beceri olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçerek, okuma psikolojisini okur merkezli ve edebî metinlerle doğrudan ilişkili bir kavram olarak değerlendirmiştir. Çalışmanın temel özgünlüğü, okuma psikolojisini soyut bir kuramsal alan olarak ele almakla yetinmeyip, bu kavramı somut bir okur deneyimi ve belirli bir edebî metin üzerinden çözümlemiş olmasıdır. Bu yönüyle çalışma, okuma psikolojisinin edebiyat incelemelerinde işlevsel bir analiz çerçevesi sunabileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında ulaşılan temel tespitlerden biri, okuma psikolojisinin içsel ve dışsal etkenler ayrımı üzerinden ele alınmasının okur deneyimini açıklamada güçlü bir model sunduğudur. İçsel etkenler bağlamında yapılan inceleme, okurun metinle kurduğu duygusal katılımın, özdeşleşme süreçlerinin ve motivasyon kaynaklarının okuma deneyimini derinleştiren belirleyici unsurlar olduğunu göstermiştir. Harry Potter serisi örneğinde, okurun anlatı dünyasına yalnızca bilişsel düzeyde değil; duygusal ve psikolojik düzeyde de dâhil olduğu açık biçimde ortaya konmuştur.

Çalışmanın özgün bulgularından biri, okur ile karakter arasındaki özdeşleşmenin tek boyutlu ve sabit bir süreç olmadığıdır. İnceleme sonucunda, özdeşleşmenin okurun yaşına, bireysel deneyimlerine ve beklenti ufkuna bağlı olarak değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Harry Potter serisinin farklı yaş gruplarında yeniden okunabilir olması, okuma psikolojisinin zamansal olarak dönüşen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, okur deneyiminin durağan değil; bireyin yaşam evreleriyle birlikte yeniden biçimlenen bir süreç olduğunu ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Dışsal etkenler açısından ulaşılan önemli bir diğer tespit, yayıncılık ve medya unsurlarının okuma motivasyonunu yalnızca artıran araçlar değil; okur kimliğini ve okuma deneyimini biçimlendiren yapılar olduğudur. Harry Potter serisinin film uyarlamaları, görsel pazarlama stratejileri ve transmedya anlatım biçimleri, okuma eylemini bireysel bir etkinlik olmaktan çıkararak toplumsal ve kültürel bir deneyime dönüştürmüştür. Bu durum, okuma psikolojisinin sosyal boyutunun edebiyat incelemelerinde daha belirgin biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Çalışmanın bir diğer özgün katkısı, okuma psikolojisinin çocuk ve gençlik edebiyatı bağlamında değerlendirilmesinin, bu türlerin yalnızca pedagojik değil; aynı zamanda psikolojik işlevlerini de görünür kılmasıdır. Harry Potter serisi üzerinden yapılan inceleme, çocuk ve genç okurların okuma sürecinde yalnızca eğlence değil; duygusal dayanıklılık, ahlaki muhakeme ve aidiyet duygusu geliştirdiğini ortaya koymuştur. Bu tespit, çocuk ve gençlik edebiyatının okuma alışkanlığı kazandırmadaki rolünün psikolojik boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, okuma psikolojisinin edebiyat incelemelerinde ikincil bir kavram olmaktan çıkarılarak, okur deneyimini merkeze alan bütüncül bir analiz çerçevesi sunduğunu ortaya koymaktadır. Okuma psikolojisinin içsel ve dışsal etkenler temelinde ele alınması, hem kuramsal hem de uygulamalı araştırmalar için işlevsel bir model önermektedir. Bu yönüyle çalışma, okur merkezli edebiyat incelemelerine özgün bir katkı sunmakta ve okuma psikolojisinin disiplinlerarası çalışmalarda daha etkin biçimde kullanılabileceğini göstermektedir.

Kaynakça

- “Harry Potter Covers from Around the World”, *The Nerd Daily*, 2018, August 18, <https://thenerddaily.com/harry-potter-covers-from-around-the-world/>, 9 Kasım 2025.
- CHANA, K. vd., “Judging Books by Their Covers: The Impact of Text and Image Features on the Aesthetic Evaluation and Memorability of Italian Novels”, *Literature*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2025.
- ELVEREN ARI, Beste- Gürses Köse, İlknur, “Metinlerarasılıktan Transmedya Hikâye Anlatıcılığına: Harry Potter”, *Erciyes İletişim Dergisi*, Kültürel Bilişim, İletişim ve Medya Çalışmaları Kongresi Özel Sayısı, 2021, s. 1–25.
- EMERSON, Ralph, Waldo, *The American Scholar: An Oration Delivered before the Phi Beta Kappa Society at Cambridge*, August 31, 1837. *Speech*, Harvard, 1837.
- ERTUĞRUL, Fatma - Eker, Engin, “Ön Ergenlik Döneminde Zorbalık Davranışı ile Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Srasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2019, s. 117–140.
- GÖKSEL, Ayşegül, “Okumayı Etkileyen Psikolojik Faktörler”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, 2022, s. 946–962.
- GREEN, M. C.- Chatham, C. H. - Sestir, M. A., “Emotion and Transportation into Fact and Fiction”, *Scientific Study of Literature*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2012, s. 37–59.
- GUTHRIE, J. T. - Wigfield, A. “Engagement and Motivation in Reading”, *Handbook of Reading Research*, vol. 3, Eds. M. L. Kamil et al., Routledge, Abingdon, England; New York, NY 2000, s. 403–422.
- HUEY, E. B., *The Psychology and Pedagogy of Reading*, The Macmillan Company, London 1908.
- ISER, W., *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*, Johns Hopkins University Press, Maryland 1978.
- İSKENDER, Hakan, “Matbaanın İcadından Sonra Avrupa’da Okuma Kültürünün Değişimi”, *Turkish Studies*, Cilt: 9, Sayı: 8, 2014, s. 551–567.
- JAUSS, H. R., *Toward an Aesthetic of Reception*, University of Minnesota Press, Minnesota 1982.
- KUNDU, C. - Zheng, L., “Deep Multi-Modal Networks for Book Genre Classification Based on Its Cover,” *arXiv preprint arXiv:2011.07658*, 2020.
- MANGUEL, Alberto, *Okumalar Okuması*, Çev. S. Okyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- MANGUEL, Alberto, *Okumanın Tarihi*, Çev. F. Elioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Okuma Psikolojisi Kavramının Kuramsal Çerçevesi ve *Harry Potter* Serisi Örneği

- ODABAŞ, Hüseyin, “Kitap Okumadan Dijital Okumaya: Okuma Kültüründe ve Davranışında Gözlemlenen Değişimler”, *Bilişim Teknolojilerinin Bilgi Merkezlerine ve Hizmetlerine Etkileri*, Ed. Hüseyin Odabaş, Hiper Yayın, İstanbul 2017, s. 277-292.
- PIGLIA, Ricardo, *Son Okur*, Çev. Pınar Savaş, Delidolu Yayınevi, Ankara 2018.
- PROUST, Marcel, *Okuma Üzerine*, Çev. I. Ergün, Notos Kitap, İstanbul 2009.
- PROUST, Marcel, *Yaratıcı Okurluk*, Çev. Ayça Günay, Palto Yayınevi, İstanbul 2016.
- RAYNER, K. vd. *Psychology of Reading*, Psychology Press Taylor & Francis Group, New York 2012.
- ROSENBLATT, Lousie M., *Literature as Exploration*, 5th ed., Modern Language Association, New York 1994.
- ROWLING, J. K., *Harry Potter ve Felsefe Taşı*, Çev. Ülkü Tamer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.
- SCHOPENHAUER, Arthur, *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2008.
- SMITH, Zadie, “Kütüphane Hayatı”, *Okuma Üzerine Yakın Okumalar*, Çev. O. M. Ünal, Delidolu Yayınları, Ankara 2018.
- ŞAHİN, Yusuf, *Okuma Eğitimi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2011.
- WILLINGHAM, Daniel, “Critical Thinking: Why it’s Hard to Teach?”, *Arts Education Policy Review*, Cilt: 109, Sayı: 4, 2006.
- YEMEZ, İbrahim- Bardakçı, Sait -Karagöz, Yalçın, “Kapak Tasarımı ve Biçimsel Özelliklerin Kitap Satınalma Tercihi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 63–77.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi’nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of “Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)”:

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Finansman / Funding: Makale için herhangi bir finansal destek alınmamıştır./ No financial support was received for this article.

Destek ve Teşekkür /Support and Acknowledgment: Yazarın destek ve teşekkür beyanı bulunmamaktadır./ The author has not provided any acknowledgments or expressions of gratitude.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Yazarın Notu / Author's Note: Yazarın notu bulunmamaktadır./There is no author's note.

Katkı Oranı Beyanı /Author Contributions: Makale tek yazarlıdır./The article is authored by a single author.